

„Értek. Érzek. Gondolkozom. Hogy elmondhassam valaki- nek, ahhoz idő kell, és figye- lem. Másféle kommunikáció.”

A cikk alapját képező, a gondnoksági perek gyakorlatát tematikusan elemző tanulmányt a TASZ jogászai készítették, és az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar oktatói értékes meglátásokkal, kiegészítésekkel láttak el. Jelen cikk ezen tanulmány alapján készült.

A címben idézett mondatok Gábor szavai, aki 12 éven át élt kizáró gondnokság alatt egy téves szakértői vélemény következtében. A pszichiáter 5 percet szánt az életéből Gábor mentális állapotának felmérésére, meg sem próbált a Bliss-táblával kommunikáló férfival nonverbálisan kapcsolatot létesíteni. Miután a nem beszélő ügyfél nem válaszolt a nekiszegezett felszólításaira, megállapította: értelmi fogyatékos, belátási képessége teljes mértékben hiányzik, és ez az állapot tartósnak is tekintendő, felülvizsgálni nem szükséges. Binder Gábor ügyfelünk története a TASZ felületén olvasható (https://ataszjelenti.blog.hu/2016/11/18/elet_446).

Gáborhoz hasonlóan Zozót is egy megalapozatlan szakértői vélemény juttatta kizáró gondnokság alá, vele sem töltött 10 percnél többet a szakértő, sőt, mivel irodája egy csigalépcsőn volt csak megközelíthető, így inkább leszaladt és beült Zozó mellé a kocsiba, ahol feltett neki pár abszurd kérdést a kedvenc focicsapatáról. A pár perces vizsgálat is téves diagnózishoz vezetett, melynek következtében Zozó élete évtizedekre eldőlt.

Zozó ügyfelünk történetéről szintén blogfelületünkön számoltunk be (https://ataszjelenti.blog.hu/2018/03/14/huszonket_ev_gondokasg_utan_vegre_sajat_bankszamlat_nyithatott).

Az ehhez hasonló gondnokság alá helyezési eljárások ismeretében nem ünnepelhetjük úgy a támogatott döntéshozatal öt éves születésnapját, hogy ne kritizálnánk a tömegével zajló, a fentiekhez hasonló jogsértő szakértői vélemények miatti gondnokság alá helyezéseket, főleg annak ismeretében, hogy ma is majd' hatvan-ezren élnek cselekvőképességet érintő gondnokság alatt (2017. december 31-én, Magyarországon 57.983 fő, [Központi Statisztikai Hivatal, 2018, pp. 65]), míg támogatott döntéshozatalban ennek töredéke, csak 167 ember (Központi Statisztikai Hivatal egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállománya alapján, az adatszolgáltatás időpontja: 2018. május 11.) részesül.

Fentiek miatt a Társaság a Szabadságjogokért jogvédő szervezet (TASZ) két évtizede monitorozza a gondnoksági perek bírósági gyakorlatát. A szervezet ingyenes jogi tanácsadást és számos esetben jogi képviselést is nyújt gondnokság alatt álló, illetve olyan személyeknek, akik gondnokság alá helyezését kezdeményezték. Az alábbi elemzés a jogvédő szervezet munkája során szerzett tapasztalatok összefoglalása. Az elemzés alapjául egyrészt az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépése után indult bírósági eljárások szolgáltak, amelyekben a TASZ ügyvédei peres képviselőként jártak el, másrészt az a több száz megkeresés, mely a TASZ jogsegélyszolgálatához érkezett az elmúlt évek során.

A TÁMOGATOTT DÖNTÉSHOZATAL MINT A VALÓDI EGYENLŐSÉG ÉS INKLÚZIÓ ALAPJA

2013-ban vezette be az új Polgári Törvénykönyv (Ptk.) a támogatott döntéshozatal jogintézményét, melynek célja, hogy a fogyatékossgal élő személyek úgy kapjanak segítséget döntéshozatalukban, hogy nem döntenek helyettük. A támogatott döntéshozatal a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény (továbbiakban: CRPD) szerint a fogyatékossgal élő személyek támogatásának – emberi jogi szempontból – egyetlen elfogadható formája. Magyarország a világon második országgént ratifikálta az egyezményt, és vált így 2007-ben a magyar jogrendszer részévé ez a nagyon progresszív, az érintettek bevonásával és javaslatai alapján született nemzetközi jogi dokumentum. Témánk szempontjából az egyezmény legfontosabb pontja a 12. cikk, az „univerzális cselekvőképességről.” Nagy vitát generált ugyanis már az egyezmény szövegének alakulásakor is, hogy mindenki egyenlően, teljesen cselekvőképese-e, vagy a pszichoszociális fogyatékossgal, intellektuális képességzavarral élő embereknek korlátozható a cselekvőképessége (Maléth, 2018). A CRPD végleges szövegébe végül az került, hogy „a részes államok elismerik, hogy a fogyatékossgal élő személyeket az élet minden területén **másokkal azonos alapon megilleti a jog-, illetve cselekvőképesség**” (CRPD 12. cikk 2. pont, a Szerző kiemeléseivel).

Az egyezményt ugyan a magyar országgyűlés ratifikálta, de az új Ptk.-ban mégis benne maradt a fogyatékossgal élők számára „joghalált” jelentő teljesen korlátozó gondnokság, azaz egy olyan jogi helyzet, amelyben az érintettek a saját életük vonatkozásában semmiben nem dönthetnek. A Ptk.-ban tizenegyszer szerepel a „cselekvőképtelen nagykorú” fogalma, amely teljeséggel összeférhetetlen a CRPD szellemiségével, hiszen teljes jogvesztést és totális marginalizálódást eredményez azok számára, akiknek cselekvőképességét a bíróság minden ügycsoportban korlátozza (Maléth, 2018, pp. 11). Éppen ezen okból marasztalta el korábban a CRPD Bizottsága Magyarországot a cselekvőképességet kizáró gondnokság intézménye miatt, és kötelezte a támogatott döntéshozatal bevezetésére Magyarországot (Concluding observations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Hungary, 2012).

A magyar törvényként kihirdetett egyezmény és a Ptk. között feszülő ellentmondás miatt az ombudsman 2013-ban az Alkotmánybírósághoz fordult, ám az AB nem találta nemzetközi jogba ütközőnek a teljesen korlátozó gondnokságot. A mélyen paternalisztikus érvelésű AB határozat szerint a gondnokság intézménye nemhogy

nem korlátozza az érintetteket, de kifejezetten megvédi őket. A határozat szellemiségét Lenkovics Barnabás különvéleménye tükrözi legjobban, amely szerint „a gondnokság jogintézménye [...] nem elvesz, hanem hozzáad, pótol, kiegészít valamit, ami hiányzik, illetve hiányos. Teszi mindezt éppen az egyén önrendelkezési jogának kiteljesítése, törvény előtti egyenlőségének biztosítása, emberi méltóságának védelme (sérthetetlensége) érdekében.” (Az AB döntést idézi Verdes Tamás: *Az Alkotmánybíróság gonosz áprilisi tréfája* c. írásában) Ez a paternalista szemléletmód a bíróságok gyakorlatában is felismerhető, a gondnok kirendelésével a magyar jogalkalmazók gyakran épp az érintetteket szeretnék megvédeni saját maguktól, a rossz döntésektől, vagy attól, hogy kiszolgáltatottakká váljanak. A tapasztalatok szerint azonban a cselekvőképesség korlátozása nem éri el ezt a célt, hiszen ellentétes a rehabilitációs folyamat irányával, és a gondnokság alá helyezett személyre nézve kifejezetten káros hatással van, mivel megerősíti és tartósítja függő helyzetét. A gondnokság alá helyezés az egyén jogvédelme érdekében ugyan, de jogkorlátozást jelent; ebben az értelemben hatása ellentétes irányú, mint a rehabilitációé (Huszár, & Kuncz, 1998, pp. 274).

Meggyőző bizonyítékok támasztják alá azt, hogy éppen a nagyobb autonómia, a magánéleti döntések feletti rendelkezési jog megőrzése, illetve visszaszerzése hat jól a fogyatékossgal élő személyekre (Mancini, 2007). Emellett az is jól látható, hogy a gondnokság alá helyezés nem nyújtja a remélt életvezetési, szociális gondoskodásbeli támogatást, amire a legtöbb érintettnek valójában szüksége lenne. Ellenkezőleg, még kiszolgáltatottabbá teszi őket, ráadásul gyakorta és rendszeresen vezet ahhoz, hogy akarataik ellenére nagylétszámú szociális intézetbe helyezék őket.

Ez a paternalista jogalkalmazói szemléletmód tehát nagyon aggasztó (a TASZ állásponjtja az új Ptk. gondnoksági szabályairól:

https://tasz.hu/files/tasz/imce/joghalal_a_torvenyben_tasz.pdf).

Különösen úgy, hogy hazánkban a rendszerváltás óta töretlenül emelkedik a gondnokság alá helyezések száma (Központi Statisztikai Hivatal, 2017, pp. 65), tehát az új Ptk. hatálybalépése sem tudta megakasztani és visszafordítani a valódi egyenlőséget és inklúziót ellehetetlenítő tendenciát.

A GONDNOKSÁGI PEREK JOGGYAKORLATA

A Ptk.-ban tehát sajnálatosan benmaradt a cselekvőképesség minden ügcsoportban való korlátozásának lehetősége is, de abban mindenképp pozitív irányba lépett el a jogalkotó, hogy azt határozottan megfogalmazta, hogy egy személy cselekvőképességének korlátozására csak akkor van lehetőség, ha ez feltétlenül szükséges, akkor is csak arányos módon (ún. szükségesség és arányosság követelménye), és a fokozatosság elvét betartva. Azaz, akár csak egy ügcsoportban sem korlátozható az érintett cselekvőképessége, ha jogainak védelme támogatott döntéshozattal is biztosítható.

Ám hiába ez a progresszív ellépés a korábbi szabályozáshoz képest, tapasztalataink szerint a bírák alig-alig „merik” támogatóra bízni az érintett személyeket, papírforma szerint gondnokság alá helyezéssel végződnek az eljárások (ld. az 58 ezer gondnokság alá helyezett és a 167 támogatott döntésho-

zatalban részt vevő közötti ordító különbséget). Ennek oka többek között az lehet, hogy a gondnokság alá helyezést kezdeményező gyámhatóságok kereseti kérelmekben gyakran a cselekvőképesség teljes korlátozását kéri az egyszerűség kedvéért, és azért, hogy aztán a bírók válasszák ki az ügycsoportokból azokat, amikben szerintük korlátozásra van szükség. Miközben a gyámhivatalokra is érvényes az a jogi alapelv, hogy csak a legszükségesebb körre szűkítsék az érintettek autonómiájának korlátozását. Ez alapján a gyakorlatban először meg kellene vizsgálniuk, hogy a támogatott döntéshozatal elegendő védelmet nyújt-e, és ha bizonyosan nem, csak akkor merülhetne fel az, hogy mely (lehető legkevesebb) ügycsoportban szükséges az érintett személy jogainak korlátozása. Azonban nem csak a gyámhatóságok, de a bíróságok sem egységesek abban a kérdésben, hogy kell-e alkalmazniuk a fokozatosság elve kapcsán a szükségesség és arányosság tesztjét. A bíróságok számos esetben osztották jogi álláspontunkat, miszerint a fokozatosság elvéből következik, hogy a szükségesség és arányosság követelményét alkalmazva csak akkor kerülhet sor a cselekvőképesség korlátozására, ha az feltétlenül szükséges és más módon – például támogatott döntéshozattal – nem biztosítható. Ilyen bírói érvelést olvashatunk a Gyulai Járásbíróság 5.P.20.277/2017/21. sz. ítéletében, a Debreceni Járásbíróság 56.P.23.875/2016/39. sz. ítéletében, a Budapest Környéki Törvényszék 14.Pf.21.639/2016/7. sz. ítéletében. Számtalan olyan ítélettel is találkoztunk azonban, amelyek csupán utalnak a fokozatosság követelményére, vagy idézik a Ptk. 2:19. § (4) bekezdését, de a különleges mérlegelési szempontokat már nem alkalmazzák, a szabályból semmilyen következtetést nem vonnak le, például Székesfehérvári Járásbíróság 3.P.22.706/2016/20. sz. ítélete, Székesfehérvári Járásbíróság 8.P.21.437/2017/19. sz. ítélete, Budaörsi Járásbíróság 2.P.20.635/2015/35. sz. ítélete. Több olyan ítélettel is találkoztunk, amelyek egyáltalán nem említik – még a vonatkozó Ptk. szöveg idézésével sem – a fokozatosság követelményét, megfelelkezve annak alapelvi jelentőségéről. Különösen: Szigetvári Járásbíróság 12.P.20.101/2016/17. sz. ítélete, Pesti Központi Kerületi Bíróság 19.P.102.422/2015/13. sz. ítélete, Székesfehérvári Járásbíróság, 13.P.20.422/2015/14. sz. ítélete.

Álláspontunk szerint ezért szükséges lenne annak egyértelmű kimondása, hogy a bíró a cselekvőképesség korlátozása során, mivel alapjog korlátozására kerül sor, szükségességi és arányossági vizsgálatot végez, és ennek az érintett jogvédelme szempontjából különös jelentősége van.

INDOKOLÁSI PROBLÉMÁK ÉS ÜGYCSOPORTOK

Amennyiben úgy látja a bíróság, hogy az érintett fél jogainak védelméhez mindenképp szükséges a cselekvőképességének korlátozása, következő lépésként el kell döntenie, hogy elegendő-e csak részlegesen korlátozni, vagy teljesen korlátozó gondnokság elrendelésére van szükség (ezen a ponton még egyszer hangsúlyozni érdemes, hogy a teljes korlátozás nyilvánvalóan CRPD-ellenes, de a magyar jogrendszer része, így jogszerűen hozhat ilyen döntést a bíróság).

Részlegesen korlátozó gondnokság esetén a bíróság meghatározza azokat az ügycsoportokat, amelyekben megvonja az illető cselekvőképességét. Azok közül válogathat a bíró, amelyek a gyámhivatali keresetlevélben szerepeltek, épp ezért

szoktak a kelleténél jóval többet megadni a gyámhatóságok, hogy abból „mazzolázgathasson” a bíróság. Ezért vannak olyan esetek, amikor a gyámhatóság minden ügycsoportra javasolja a gondnokság alá helyezést, de abból végül csak egyetlen ügycsoportot választ a bíróság (ld. Székesfehérvári Járásbíróság előtt indult 8.P.21.437/2017 sz. ügy).

Annak is garanciális jelentősége van az eljárásban, hogy a bíróságnak végül az ítéletében minden ügycsoportra nézve indokolnia kell, miért látta szükségesnek a gondnokság alá helyezést. A Ptk. indokolása (V. cím, 2. pont) szerint „[a] cselekvőképesség korlátozásának szükségességét minden egyes ügycsoport esetén indokolni kell. Az elsőfokú bíróságnak minden egyes ügycsoportban meg kell indokolnia, hogy milyen jogi és ténybeli indokok alapozzák meg a cselekvőképesség korlátozását. Az ítélet megfelelő indokolása nem pusztán formai kötelezettség, hanem ezen múlik az ítélet meggyőző ereje. Az indokolási kötelezettség hiányossága lényeges eljárási szabálysértés, amely az ítélet hatályon kívül helyezéséhez vezethet.” Önmagában tehát az, ha az érintettnek van mentális problémája, és ez ki is hat a belátási képességére, még nem ok arra, hogy a pénzének kezelésétől a lakóhelye megválasztásáig minden döntési lehetőséget megvonjon tőle a bíróság, sőt. A lehető legkevesebb döntési lehetőséget szabad csak megvonni tőle. Ennek ellenére számtalan ügyben láttuk ennek ellentétét, amikor az ítéletben általánosságban rögzítette a bíró a belátási képesség csökkenésének tényét, de nem tért ki külön-külön az egyes ügycsoportokra. Ilyen határozat született a Miskolci Törvényszék 1.Pf.21.337/2015/4. sz. ítéletében, a PKKB. 9.P.103.486/2013/56. sz. ítéletében, a Veszprémi Járásbíróság 8.P.21.001/2014/20-I. sz. és 41-I. sz. kiegészítő ítéletében, és a Székesfehérvári Járásbíróság 13.P.20.422/2015/14. sz. ítéletében. A Nagykáta Járásbíróság 8.P.20.389/2016 sz. ügyben hozott ítéletét az alperes fellebbezése folytán – többek között – éppen azon az alapon helyezte hatályon kívül a Budapest Környéki Törvényszék 1.Pf.21.698/2017/6. számú végzésével, mert az elsőfokú bíróság nem tett eleget azon indokolási kötelezettségnek, hogy a korlátozni rendelt ügycsoportokat egyenként vizsgálja. Természetesen volt számos perünk is, amelyben a bíró nagyon helyesen, külön-külön értékelte az érintett belátási képességét az egyes ügycsoportok vonatkozásában (ilyen döntések: Debreceni Járásbíróság 56.P.23.875/2016/39. sz. ítélete, Budapest Környéki Törvényszék 14.Pf.21.639/2016/7. sz. ítélete).

Külön megítélés alá esik egy kiemelt ügycsoport, a választójog megítélése. A CRPD 29. cikke rögzíti, hogy a fogyatékossgal élő személyek másokkal azonos alapon, hatékonyan és teljeskörűen kell, hogy részt vehessenek a politikai életben és a közéletben. Az Emberi Jogok Európai Bírósága két releváns ítéletében is foglalkozott a kérdéssel, amelyekben a korábbi magyar Alkotmány alapján elrendelt általános és automatikus korlátozást ítélte egyezményellenesnek [Kiss Alajos v. Hungary (no. 2.), Judgement of 20 August 2010, no. 38832/06.; Gajcsi v. Hungary (no. 2.), Judgement of 23 September 2014, no. 62924/10.]. A *Bujdosó és 5 másik személy v. Magyarország* (Bujdosó és 5 másik személy v. Magyarország, A Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága, 4/2011. sz. beadvány, CRPD/C/10/D/4/2011, 2013. szeptember 9.) precedens-ügyben pedig a CRPD Bizottság hangsúlyozta, hogy a választójog bármilyen korlátozása fogyatékossgal alapján diszkriminációnak tekintendő. [Álláspontunkat támasztja alá az Európa Tanács Miniszterek Tanácsa CM/Rec (2011) 14. számú, 2011. november 16-án közzétett ajánlása 3. pontja is,

mely tiltja a nem teljesen cselekvőképes fogyatékos állampolgárok választójogának bármilyen korlátozását, illetve a Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság (Velenicei Bizottság) 584/2010. nyilatkozata.]

A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy bármely fogyatékossgal élő személynek joga van arra, hogy választójogát gyakorolja, függetlenül mindenkori állapotától. Ha a választás joga az adott állampolgár bizonyos szintű közéleti, politikai tájékozottságához lenne köthető, az egy olyan, az alkotmányos rendet sértő cenzusos választási rendszert eredményezne, amely jogállamban nem megengedhető.

A magyar jogrendszer ugyan sajnos lehetőséget biztosít a választójog ügycsoportban való jogkorlátozásra, de ebben az esetben is meg kell indokolnia a bírónak a korlátozás szükségességét. Ehhez képest, több ügyben tapasztaltuk, hogy a bíró indokolás nélkül zárta ki a választójogból az érintettet (Committee on the Rights of Persons with Disabilities Communication No. 4/2011.)

A GONDNOKSÁG ALÁ HELYEZÉS HÁROM FELTÉTELE

Gyakran szembesülünk a bírósági eljárásokban azzal a problémával, hogy ha a kirendelt igazságügyi pszichiáter szakértő megállapítja, hogy az érintett személynek van mentális zavara, és emiatt tartósan és nagymértékben hiányzik az illető belátási képessége, akkor ez automatikusan vezet az adott személy gondnokság alá helyezéséhez. A fogyatékossgal élő személyek sorsa tehát nagyrészt a kirendelt szakértő véleményén múlik. Márpedig ennek nem így kellene lennie. Több okból sem.

Egyrészt azért, mert a cselekvőképesség megvonásának három együttes feltétele van, vagyis a mentális zavar önmagában nem alapozza azt meg (ld. Ptk. 2:19. § és 2:21. §). Ezen három feltételből pedig kettő bírói kompetencia, és nem szakértői kérdés. Az első feltétel az, hogy az érintett személynek legyen mentális zavara (szakértői kérdés), a második feltétel az, hogy ez a mentális zavar az érintett belátási képességére olyan kihatással legyen, amely a személyes döntési autonómiájának a korlátozását indokolja. Ez már jogkérdés, azaz bírói kompetencia. Végül, még ezen két feltétel is kevés ahhoz, hogy valakit gondnokság alá helyezzenek, ugyanis ehhez az is szükséges (és ez a harmadik feltétel), hogy ne legyen mellette olyan családi, közösségi, baráti, megtartó kapcsolati rendszer, amely képes megvédeni és támogatni őt a saját döntési autonómiája tiszteletben tartása mellett. Ez utóbbi feltétel szintén bírói kompetencia, tehát még egy esetleg súlyosabb mentális problémával élő, csökkent belátási képességű személy esetében is ítélni lehet úgy meg a bíró, hogy ezeket a nehézségeket kiegyensúlyozza az illető személy támogató családi kapcsolatrendszere, szoros bizalmi viszonya a családtagjaival, házastársával, barátaival stb.

Sajnos azonban gyakran látjuk azt a gondnoksági pereinkben, hogy a bíró a gondnokság indokoltságának kérdését egy az egyben áttolja orvosszakértői kompetenciába, így ha egy szakértő leírja, hogy az illető személy súlyos mentális zavara miatt tartósan és nagymértékben hiányzik a belátási képessége, a bírák nagyrésze ezt nem bírálja felül, nem értékeli a mentális probléma egyes ügycsoportokban meglévő belátási képességre való kihatását, és végképp nem az adott személy

családi-baráti kapcsolatainak erejét, hanem szinte automatikusan elfogadva a szakvéleményt, korlátozza az érintett fél cselekvőképességét. Nem egységes a jogalkalmazás abban a kérdésben, hogy mekkora jelentőséget tulajdonít az érintett fél egyéni körülményei feltárásának és figyelembevételének, pedig, a családi, szociális háló feltérképezése, és annak az érintett fél életében játszott szerepének megítélése kulcsfontosságú annak megállapítása szempontjából, hogy szükséges-e, és milyen mértékben az érintett jogainak korlátozása. A Budapest Környéki Törvényszék mint másodfokon eljáró bíróságnak az 1.Pf.21.698/2017/6. sz. ítéletében a hatályon kívül helyezés egyik oka éppen az volt, hogy az elsőfokon eljáró Nagykáta Járásbíróság nem tárta fel kellő súllyal az egyéni körülményeket. Tapasztalataink szerint hiába beszélgetnek el alaposan a bírák az érintett féllel személyes meghallgatása során, hogy felderítsék az egyéni és társadalmi körülményeket, később ezeknek az információknak lényegesen kisebb jelentőséget tulajdonítanak, mint a szakértői véleménynek, amely adott esetben az orvosi előzményi iratokon túl csak egy néhány perces személyes elbeszélgetésen alapul.

Ismerünk ugyan példaértékű ítéleteket, ahol a bíróság a szakértőn kívül meghallgat tanúkat, a felet, családtagjait, rokonait, barátait, ismerőseit, és mindezen bizonyítékok összességéből maga ítéli meg az illető személy belátási képességét az egyes ügycsoportok tekintetében. Ilyen ítélet született a Debreceni Járásbíróságon (ld. 56.P.23.875/2016/39. számú ítélet), amelyben a bíró részletezte és világosan rögzítette a szakértő és a bíróság közötti kompetencia-határokat, külön kiemelve, hogy „a szakértő csak a mentális zavar fennállásában nyilatkozhat.” Szintén ennek mentén hozta meg a Miskolci Járásbíróság a 19.P.22.798/2012/99. sz. ítéletét, amelyben kimondta, hogy nem elégséges kizárólag a szakértői véleményre hivatkozni (ld. Gyulai Járásbíróság, a 5.P.20.277/2017. sz. ügyben, a Budapesti XVIII. és XIX. kerületi Bíróság a 6.P.XVIII.21.890/2016. sz. ügyben, a Budaörsi Járásbíróság 2.P.20.635/2015/35. sz. ítéletében).

Ám sajnos általános gyakorlatnak nem ez, hanem sokkal inkább az tekinthető, hogy a bíró már a szakértőt kirendelő végzésében arra kéri fel a szakértőt, hogy a mentális állapot felmérését követően nyilatkozzon arról, hogy az alperes rendelkezik-e az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel az egyes ügycsoportok tekintetében, valamint nyilatkoztatja a szakértőt, hogy gondnokság alá helyezés indokolt-e. Az a szakértői vélemény, amely ezen kérdések mentén születik meg, lényegében a bíró helyett hozza meg a döntést. Az is általános tapasztalat, hogy a bíróságok kizárólag a szakvéleményre támaszkodnak, szó szerint átvéve a szakvélemény megállapításait, elmulasztva annak összevetését az egyéb bizonyítékokkal (Ilyen ítéletek születtek az alábbi perekben: a Pesti Központi Kerületi Bíróság 17.P.103.908/2015. sz. ügyben, a Körmenői Járásbíróság 2.P.20.357/2014. sz. ügyében, amelyben a szakvélemény a gondnokság szükségességéről is rendelkezett. A kirendelt szakértő a véleményében nyilatkozott a vizsgált személy belátási képességéről például a Miskolci Törvényszék mint másodfokon eljáró bíróság előtt folyt 1.Pf.21.337/2015. sz. ügyben, a Veszprémi Járásbíróság, mint elsőfokon eljáró bíróság előtt folyt 8.P.21.034/2013. sz. ügyben, a Debreceni Járásbíróság előtt folyt 56.P.23.875/2016. sz. ügyben, a Székesfehérvári Járásbíróság előtt zajlott 3.P.21707/2015. sz. ügyben). Ez a gyakorlat jogellenes, hiszen a szakértői vélemény – ugyan az egyik legfontosabb –, mégis csak az egyik bizonyíték a perben, amely ténykérdéseket tartalmaz.

Ez a helyzet önmagában is nagyon problémás, de különösen aggasztó ismerve a hazai igazságügyi szakértői gyakorlatot.

SAKÉRTŐI MUNKA A GONDNOKSÁGI PEREKBEN

Tapasztalataink szerint a szakvélemények rendkívül eltérőek tartalmi, minőségi szempontból, ami nem elsősorban az érintett felek pszichoszociális vagy intellektuális fogyatékoságának sokszínűségéből, hanem sokkal inkább az egységes módszertani követelmények hiányából fakad. A szakértői munka alapját az *Igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezésről* az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet által 2005. május 31. napján kiadott 14. sz. módszertani levél jelenti. Ez a módszertani levél azonban 2011 óta nem alkalmazható, ugyanakkor új, korszerű, a tudomány mai állásának megfelelő módszertani útmutatás hiányában a gyakorlatban az igazságügyi elmeorvos szakértők vizsgálatuk során továbbra is ennek előírásait követik. Azonban még ez a „szokásjogban” továbbélő módszertani levél polgári ügyekkel foglalkozó I./B. része, illetőleg az igazságügyi elmeorvos (pszichiáter) szakértői véleményének megszerkesztésével foglalkozó II. része sem tartalmaz konkrét, a bíróság számára történő felhasználhatóságot elősegítő előírást. Így a szakértő emberi és szakmai hozzáállásától függ, hogy adott esetben fél- vagy negyvenoldalas szakvélemény születik. Ez természetesen megengedhetetlen, önmagában is megkérdőjelezi a szakértői vélemények felhasználhatóságát, hitelességét, az érintett személy állapotának valós felmérését, de különösen súlyos következményekkel járhat egy-egy rossz szakértői vélemény, ha figyelembe vesszük azt, hogy lényegében ezekre alapoznak bírósági ítéleteket. Például a Székesfehérvári Járásbíróság – utóbb hatályon kívül helyezett 3.P.21707/2015. sz. ítéletében – kizárólagosan a szakértői véleményre támaszkodott, amely szerint „(az alperes) belátási képessége tartósan és nagymértékben hiányzik.” Az alperes hiába rendelkezik „részletes ismeretekkel a politika világáról” a szakértői véleményben foglaltak miatt a bíróság választójogának korlátozását rendelte el. Ehhez képest, az egy évvel később megismételt eljárásban a bíróság már megszüntette a gondnokságot, nagyban támaszkodva az alperes személyes meghallgatására és az ügyben keletkezett újabb, más tartalmú szakértői véleményre.

Az, hogy nincs hatályos módszertani protokoll immár 8 éve, és ezáltal súlyos alapjogsértések történhetnek a gondnoksági perekben, nem újkeletű információ. A Kúria már 2014-ben rögzítette ezt a szakértői bizonyításról szóló részletes elemzésében, megállapítva, hogy „amíg az egységes szakmagyakorlás alapelvei, a szakterület egységes szempontrendszere, módszertani megalapozottsága és a szakvéleménnyel kapcsolatos alapvető elvárások nincsenek megfogalmazva, addig a jogbiztonság bizonyos fokig csorbát szenvedhet.” Az ombudsman szintén már többször megállapította az egységes szakmai protokoll hiányából eredően a jogállamiság elvéből fakadó jogbiztonság követelményével és a tisztességes eljáráshoz való joggal összefüggésben fennálló visszásságot (ld. A.JB-512/2013 számú ügy, illetve a 344/2018. sz. jelentés).

SZEMÉLYES MEGHALLGATÁS

Abban sem mindig van sok köszönet, ha a bíróság maga is érdemben, hosszan kikérdezi az érintett személyt. Még jóindulatú bírók esetében is gyakran tapasztalható, hogy az érintett belátási képességét mérni nem tudó kérdéseket tesznek fel a személyes meghallgatások során. Tekintettel arra, hogy az érintettek pszichoszociális vagy intellektuális fogyatékossgal, illetve autizmus spektrumzavarral élő emberek, a könnyen érthető kommunikáció fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Vannak jó példák, amikor a bírók adekvát kérdéseket tesznek fel annak megállapítására, hogy az adott személy milyen taktikákat alakított ki arra, hogy megbirkózzon a mindennapi nehézségekkel. Például így derült ki a PKKB 19.P.102.422/2015. sz. ügyében, hogy az érintett fél, aki számolási nehézségekkel küzd, boltba indulás előtt párjával pontosan kiszámolja, hogy mennyibe fog kerülni a vásárlás, és csak annyi pénzt visz magával. A bíró ezt a praktikus felkészülést úgy értékelte, hogy az alperes tisztában van a saját korlátaival, azaz van belátása saját mentális nehézségére.

Többször találkozunk azonban olyan bírói kérdésekkel, amelyek nemhogy egy fogyatékossgal élő személy esetében alkalmatlanok a belátási képesség mérésére, de egy átlagember sem tudná azt megválaszolni. Kirívó példa volt erre a Tapolcai Járásbíróság azon kérése az intézetben élő érintett felé, hogy ismertesse a kezesi felelősségvállaló szerződést és annak következményeit (ld. 2.P.20.060/2017. sz. ügy). Hangsúlyozandó, hogy a kizárólag verbális bírói és szakértői kommunikáció nyilvánvaló hátrányba hozza a verbális kommunikációs akadályozottsággal élő személyeket, akik sokszor pusztán a kommunikáció nehezítettsége miatt kerülnek jogkorlátozó helyzetbe, noha belátási képességük csökkent volta nem kimutatható. Ilyen ügy volt a bevezetőben idézett eset, ahol kommunikációs akadályozottsága miatt, egy téves szakértői diagnózis alapján helyezte cselekvőképességet kizáró gondnokság alá az alperest a Zalaegerszegi Városi Bíróság 15.P.21.521/2004/8. sz. ítéletével, majd ezt a hibát felismerve, a gondnokság alá helyezést teljesen megszüntette a Szigetvári Járásbíróság 12.P.20.101/2016/21. sz. ítéletével. Összességében azt tapasztaljuk, hogy a bírák egyéni rátermettségétől és tapasztalatától függ, hogy a meghallgatás valós képet eredményez-e az érintett fél mentális állapotáról. Nagy szükség lenne a bírók képzésére, a kommunikációs akadályokat áthidaló megoldásokra, támogató kommunikációs technikák alkalmazására, ehhez igazított kérdezőtechnikára, a szorongás oldását elősegítő készségek megszerzésére.

Ezen túlmenően, nem csak azért kell meghallgatni az érintetteket, hogy a belátási képességük, egyéni túlélési stratégiáik, társadalmi kapcsolati tőkékük feltérképezhető legyen, hanem azért is, mert a CRPD alapján az adott személy „akaratát” is meg kell ismernie a bíróságnak (CRPD 12. cikk 4. pont). A 12. cikkhez fűzött kommentár pedig hangsúlyozza, hogy a fogyatékossgal élő emberek feltételezett „érdekeit” védő helyettes döntéshozatali szemléletet fel kell váltania a fogyatékossgal élő emberek „akaratát” előnyben részesítő támogató szemléletnek, ideértve ezen emberek jogát a hibázásra, a rossz döntések meghozatalára is. Ennek ellenére a magyar Ptk. továbbra is az érintett érdekét tartja szem előtt, miközben rögzíti, hogy az eljáró bíróságnak figyelembe kell vennie az érintett fél akaratát is. Figyelembe vette az érintett akaratát, és ezt az ítélet indokolásában is rögzítette a Budai Központi Kerületi Bíróság 14.P.XI.30.980/2014/26. sz. ítéletével lezárt ügyében,

illetve a Székesfehérvári Járásbíróság 8.P.21.437/2017 sz. ügyében. Ezzel szemben a Komáromi Járásbíróság 2.P.20.469/2016. sz. ügyében, vagy pl. a Budaörsi Járásbíróság a 2.P.20.635/2015. sz. ügyben nem tárta fel az érintett akaratát. Álláspontunk szerint, ameddig a magyar jogalkotó nem reagál az érintett feltételezett érdeke, és a saját maga által kifejezett *akarata* közötti különbségre (vö. paternalista szemléletmód a fentebb idézett AB döntésben), addig a jogalkalmazókra hárul a feladat, hogy a szemléletváltást elősegítsék, az érintettek akaratát figyelembe vegyék, illetve előnyben részesítsék.

ÜGYGONDNOKOK SZEREPE

Végül szót kell ejteni a fogyatékossgal élő emberek támogatását, képviselését, védelmét ellátni hivatott kirendelt ügyvédek, azaz „ügygondnokok” szerepéről is. Nyilvánvaló, hogy a fentiekben kifejtettek miatt különösen sérülékeny helyzetben vannak a pszichoszociális fogyatékossgal, intellektuális képességzavarral élő emberek a gondnokság alá helyezési eljárásokban. Egy-egy ilyen eljárásban egy jogvégezett és az ő valódi képviselőtükét ellátó ügyvéd nélkül aligha tudják érvényesíteni jogaikat. A bíróság ezért köteles a per megindulásakor kirendelni ügygondnokot az érintett fél képviselésében [Pp. 438. § (2) bek.]. Ám az esetek túlnyomó többségében azt tapasztaljuk, hogy az ügygondnokok szerepe teljesen formális az eljárásokban, nem hogy ők maguk nem veszik fel a kapcsolatot ügyfeleikkel, de még az őket nagy nehezen felkutatató ügyféllel sem állnak érdemben szóba az első tárgyalásig, ahol jellemzően nem szólalnak fel, a kötelező nyilatkozatokon kívül, proaktívan nem tesznek javaslatokat tanúmeghallgatásra, bizonyítékok beszerzésére, majd az ügyfelet gondnokság alá helyező ítélettel szemben sem élnek jogorvoslattal (ld. Komáromi Járásbíróság 2.P.20.469/2016. sz. ügyben, Budapesti XVIII. és XIX. kerületi Bíróság, 6.P.XVIII.21.890/2016. sz. ügyben, a Budaörsi Járásbíróság 2.P.20.635/2015. sz. ügyben). Kivételesnek tekinthetők azon esetek, amikor az ügygondnok valóban aktív szerepet játszik ügyfele képviselésében. Ilyen ügyek voltak: PKKB, 9.P.103.486/2013. sz. ügy, Budai Központi Kerületi Bíróság, 14.P.XI.30.980/2014. sz. ügy.

Éppen ezért vállalja a TASZ évtizedek óta az érintettek jogvédelmét a gondnoksági perekben, ám a meghatalmazott ügyvéd és a kirendelt ügygondnok párhuzamos perbeli jelenléte is gyakran szül jogalkalmazási bizonytalanságot. Van bíró, aki meghatalmazott ügyvéd esetén elengedi az ügygondnokot a perből, de a bírák többsége szerint ügygondnok minden esetben kell, akkor is, ha van meghatalmazott képviselője az ügyfélnek. A Székesfehérvári Törvényszék például azért helyezte hatályon kívül az elsőfokú ítéletet, mert a bíróság elmulasztotta ügygondnok kirendelését, ehhez képest a 8.P.21.437/2017. sz. ügyben a kirendelt ügygondnok már a legelső tárgyalás legelején felmentését kérte, tekintettel a meghatalmazott ügyvéd jelenlétére, amelyet a Székesfehérvári Járásbíróság eljáró bírója jóvá is hagyott. A 9.P.20.804/2015. sz. ügyben az elsőfokon eljáró Szentendrei Járásbíróság amint megkapta a jogi képviselő meghatalmazását, a már kirendelt ügygondnok kirendelését végzésével megszüntette, és helyette az érintett fél által meghatalmazott jogi képviselőt rendelte ki ügygondnokként. Ezt a megoldást utóbb a másodfokon eljáró Budapest Környéki Törvényszék sem kifogásolta. Szintén a

meghatalmazott jogi képviselő járhatott el ügygondnokként a Miskolci Járásbíróság 19.P.22.798/2012. sz. ügyében. Álláspontunk szerint az utóbbi jogértelmezés rugalmatlan és téves, hiszen az ügygondnok szerepe épp abban lenne, hogy legyen olyan ügyvéd, aki érdemben képviseli ügyfele érdekeit a perben, ha pedig ilyen ügyvédet már meghatalmazott az érintett személy, akkor felesleges duplikálni a jogi képviselőt.

ÖSSZEZÉS

Gábor és Zozó hosszú éveken át éltek teljesen jogfosztva, csak azért, mert véletlenszerűen épp egy hanyag szakértőhöz kerültek vizsgálatra. De ahhoz, hogy egy téves szakvélemény a sorsukat ilyen mértékben befolyásolhassa, sok minden közrejátszott. Először is az, hogy a magyar jogrendszer még mindig abban a paternalista szemléletben él, hogy a cselekvőképesség korlátozása az érintett érdekét szolgálja. Így hiába kötelezi már bő egy évtizede a magyar államot a CRPD arra, hogy a helyettes döntéshozatal mechanizmusát váltsa fel a támogató döntéshozatal intézménye, ez az átállás nem történt meg. Másodsorban máig jellemző, hogy a gondnokság alá helyezési döntés szinte kizárólag a pszichiáter szakértő véleményén alapszik. Végül pedig, a szakértői vélemény minősége – egységes módszertan híján – a konkrét szakértő egyéni rátermettségén, bölcsességén, szakmaiságán, türelmén múlik. Márpedig a fenti példákban látható, hova vezet a jogbiztonság teljes hiánya, egy-egy hanyag szakértő téves diagnózisa, ha az ő tévedését a bíró nem korrigálja.

Egy személy gondnokság alá helyezése a lehető legközelebről és legmélyebben érinti az önrendelkezési jogát, magánéletéhez való jogát, végső soron emberi méltóságát. Az érintettek alapjogainak korlátozása ráadásul nem csak formális, hiszen az esetek többségében maga után vonja családi-rokoni köréből való kiszakítását, intézményi elhelyezését is. Sorsdöntő kérdés tehát, hogy mi lesz a per eredménye.

Ezért addig, amíg a helyettes döntéshozatali formát Magyarországon fel nem váltja az érintettek cselekvőképességét érintetlenül hagyó támogató döntéshozatali forma, addig a jogalkalmazókra hárul a feladat, hogy az érintettek akaratának figyelembevételével, autonómiájuk előmozdításával, a számukra legelőnyösebb, jogaikat tiszteletben tartó döntéseket hozzák meg. Továbbá azt is fontos hangsúlyozni, hogy a CRPD szellemiségének megfelelő támogató döntéshozatali formák csak akkor lehetnek sikeresek, ha a fogyatékossgal élő emberekre a többségi társadalom is, mint önálló életvitelre képes, egyenértékű tagjaira tekint.

Irodalom

- Huszár I., & Kuncz E. (1998). *Igazságügyi pszichiátria*. Budapest: Medicina.
- Központi Statisztikai Hivatal (2017). *Szociális statisztikai évkönyv*. Budapest: KSH.
- Központi Statisztikai Hivatal (2018). *Szociális statisztikai évkönyv – 2017*. Budapest: KSH.
- Maléth A. (2018). Az intellektuális képességzavarral élő személyek társadalmi inklúziója – gondolatok és javaslatok a cselekvőképesség korlátozását érintő hazai szabályokról. *Családi Jog*, (16)1, 9–17.
- Mancini, M. A. (2007). Narratives of Recovery from Serious Psychiatric Disabilities: A Critical Discourse Analysis. *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*, 1(2), 35–50.
- Verdes T. (2014). *Az Alkotmánybíróság gonosz áprilisi tréfája*. <https://tasz.hu/cikkek/az-alkotmany-birosag-gonosz-aprilisi-trefaja>

Jogforrások

A TASZ bírósági ügyeinek jegyzéke:

Budai Központi Kerületi Bíróság 14.P.XI.30.980/2014.
Budaörsi Járásbíróság 2.P.20.635/2015.
Budapesti XVIII. és XIX. kerületi Bíróság 6.P.XVIII.21.890/2016.
Debreceni Járásbíróság 56.P.23.875/2016.
Fővárosi Törvényszék 54.Pf.638.980/2015, elsőfokon: PKKB 9.P.103.486/2013.
Gyulai Járásbíróság 5.P.20.277/2017.
Komáromi Járásbíróság 2.P.20.469/2016.
Körmendi Járásbíróság 2.P.20.357/2014.
Miskolci Törvényszék 1.Pf.21.337/2015, elsőfokon: Miskolci Járásbíróság 19.P.22.798/2012.
PKKB 19.P.102.422/2015.
Székesfehérvári Járásbíróság, 13.P.20.422/2015.
Székesfehérvári Járásbíróság 16.P.20.996/2017.
Szigetvári Járásbíróság 12.P.20.101/2016.
Tapolcai Járásbíróság 2.P.20.060/2017.
Veszprémi Törvényszék 1.Pf.20.263/2016, elsőfokon: Veszprémi Járásbíróság 8.P.21.001/2014.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései:

Gajcsi v. Hungary (no.2.), Judgement of 23 September 2014, no. 62924/10.
Kiss Alajos v. Hungary (no.2.), Judgement of 20 August 2010, no. 38832/06.
Lashin v. Russia, Judgement of 22 January 2013, no. 33117/02.
Shtukaturov v. Russia, Judgement of 27 March 2008, no. 44009/05.
Stanev v. Bulgaria, Judgement of 17 January 2012, no. 36760/06.
X. and Y. v. Croatia, Judgement of 3 November 2011, no. 5193/09.

További jogforrások, a CRPD Bizottság döntése:

Bujdosó és 5 másik személy v. Magyarország, A Fogyatékossgal Élő Személyek Jogainak Bizottsága, 4/2011. sz. beadvány, CRPD/C/10/D/4/2011, 2013. szeptember 9.

